

Opening academisch jaar, 'sluiting' academisch studiemateriaal

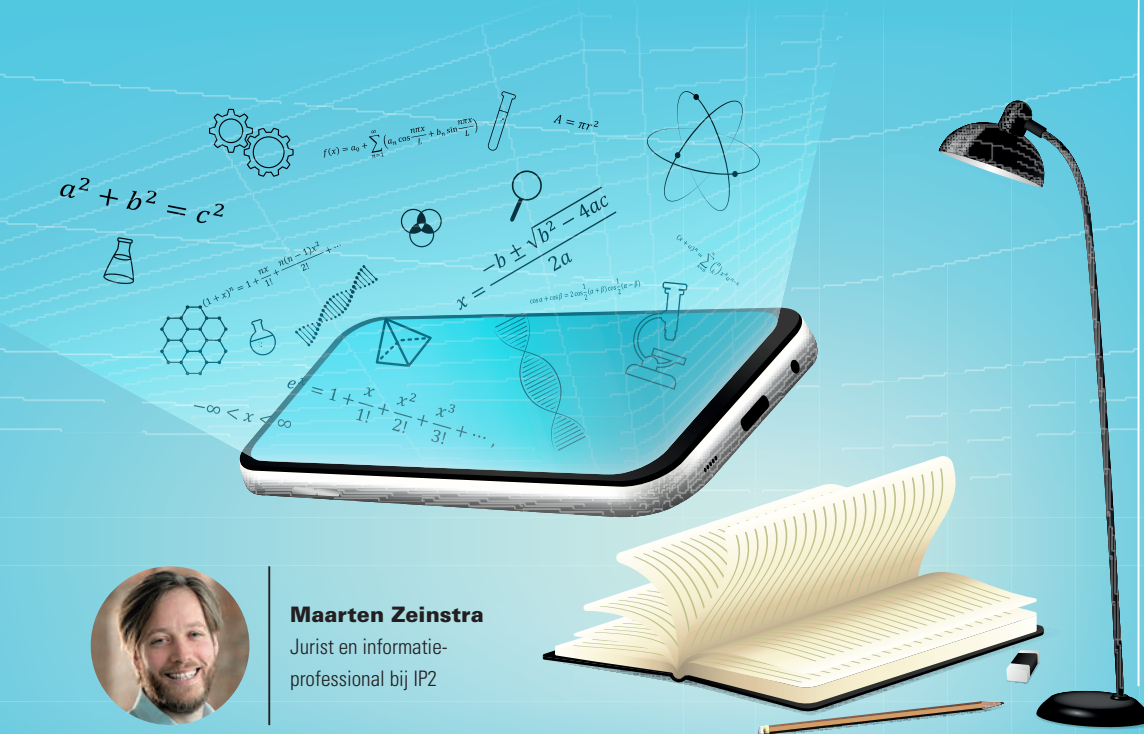
Door de digitale transformatie in het onderwijs is de toegang tot studiemateriaal van vitaal belang, maar helaas is die tot e-books slecht geregeld, zeker voor universiteitsbibliotheken. Een oplossing ligt in wet- en regelgeving, of in 'de vrijwillige beleidskeuzes van uitgevers', waarvan de eBook Pledge een eerste aanzet is.

Ieder jaar in september wordt het academisch jaar feestelijk geopend. Tegelijkertijd wordt het duidelijk hoe beperkt de toegang tot academisch studiemateriaal is. Soms tot de verbazing van universiteitsbibliotheken, docenten en studenten. Rond deze tijd worden namelijk de licenties vernieuwd voor onderwijsplatforms die toegang bieden tot e-books en e-textbooks die essentieel zijn voor onderwijs. Dan verdwijnen er boeken uit het aanbod van deze platforms, waardoor docenten soms in de laatste weken van de zomervakantie hun hele lesprogramma moeten herzien.

In het academisch onderwijs wordt steeds meer digitaal en op afstand gewerkt en geleerd. Hierdoor groeit de vraag naar e-(text)books bij universiteitsbibliotheken. De prijs van deze digitale boeken is vele malen hoger voor bibliotheken dan voor particulieren. Terwijl de aanschaf van gedrukte boeken vaak de verantwoordelijkheid van studenten is, worden universiteitsbibliotheken steeds meer belast met het zorgen voor toegang tot e-books. Studenten en bibliotheken zijn niet berekend op deze grote toename in kosten voor academisch onderwijs, wat sociale ongelijkheid en mobiliteit in de hand werkt.

Nooit eigendom

Studieboeken worden steeds vaker alleen als e-books of e-textbooks aangeboden. In sommige gevallen worden e-books helemaal niet meer beschikbaar gemaakt voor de bibliotheek. Strikt genomen worden zelfs de digitale versies niet meer aangeboden aan de universiteitsbibliotheken. Deze markt werkt meer zoals Spotify: je koopt toegang, maar je zult de muziek nooit bezitten zoals je een plaat kunt bezitten. Er wordt slechts een licentie aangeschaft voor het onderwijsplatform dat de toegang tot het boek beheert. Het kan ook zijn dat het boek alleen te huur is, of dat het maar een beperkt aantal keer mag worden gebruikt. De toegang moet dan steeds opnieuw worden gekocht. Het boek zelf zal nooit eigendom worden van de bibliotheek. Dit onderscheid is van cruciaal belang.

Maarten Zeinstra

Jurist en informatie-professional bij IP2

Toegang via platforms

Uitgevers bieden alleen toegang tot deze digitale boeken via platforms. Deze platforms zijn aan verandering onderhevig, en wisselingen vinden vaak plaats rond het nieuwe academisch jaar. Sommige titels worden vervangen door nieuwe edities, sommige zijn niet langer beschikbaar en sommige verhuizen naar nieuwe platforms van dezelfde uitgever. Universiteitsbibliotheken hebben weinig tot geen invloed op deze commerciële afwegingen van de uitgevers. Een voorbeeld hiervan is het stopzetten van het platform Boom Digitale Bibliotheek vorig jaar, waardoor sommige universiteiten toegang verloren tot eerder aangeschafte (in ieder geval betaalde) boeken. Zij moeten deze titels nu opnieuw zien vinden op andere platforms en hopen dat deze onder vergelijkbare voorwaarden beschikbaar worden gesteld.

Voor bovenstaande problematiek zijn ten minste twee oplossingsrichtingen te bedenken: via wet- en regelgeving of via de vrijwillige beleidskeuzes van uitgevers.

eBook Pledge

Aan sommige uitgevers, denk aan Nederlandse uitgevers die aan universiteiten zijn verbonden, kan worden gevraagd om hun werkwijze aan te passen. De University of Groningen Press (UGP) en TU Delft OPEN Publishing hebben al beloofd dit te gaan doen. Zij hebben de eBook Pledge (ebookpledge.org) ondertekend, die de cruciale rol van e-books in het digitale kennislandschap benadrukt, met name in academische en onderzoeksbibliotheken. Deze uitgevers verbinden zich aan principes die duurzame toegang tot kennis in de e-bookmarkt bevorderen en de essentiële rol van bibliotheken hierin erkennen. Zij beloven e-books aan bibliotheken beschikbaar te stellen op het moment van publicatie, zodat deze de boeken kunnen uitlenen aan hun studenten. Bovendien beloven ze transparante prijsvoorwaarden te hanteren. Door deze en enkele andere principes te omarmen, worden de fundamentele maat-

‘Deze markt werkt meer zoals Spotify: je koopt toegang, maar je zult de muziek nooit bezitten zoals je een plaat kunt bezitten’

‘De uitgevers verbinden zich aan principes die duurzame toegang tot kennis in de e-bookmarkt bevorderen en de rol van bibliotheken hierin erkennen’

schappelijke functies van bibliotheken gewaarborgd en wordt het algemeen belang gediend door e-books toegankelijk en betaalbaar te maken voor iedereen.

Maatschappelijke behoefte

De eBook Pledge streeft ernaar om de uitdagingen aan te pakken waarmee academische bibliotheken worden geconfronteerd in het veranderende medialandschap. De pledge laat zien dat er zeker samenwerking mogelijk is tussen uitgevers en bibliotheken om tot een stabiele e-bookmarkt te komen en duurzame toegang tot kennis te bevorderen. Uitgeverijen verbonden aan universiteiten geven zo een duidelijk signaal af dat de uitgeverspraktijk ook anders kan. Echter, niet alle uitgevers zullen zich vrijwillig achter een dergelijk initiatief scharen, zeker niet als economische belangen in het geding komen. Winst moet in de samenleving alleen geen voorrang krijgen op de maatschappelijke behoefte aan toegang tot kennis.

Langetermijnoplossingen

Daarom moet er ook naar beleidsoplossingen voor de lange termijn worden gekeken die waarborgen dat de universiteitsbibliotheek haar maatschappelijke rol in toegang tot kennis kan blijven vervullen. Hierbij is het goed om op te merken dat het bovengeschetste probleem voornamelijk geldt voor academische bibliotheken, en niet voor openbare bibliotheken. De OB's in Nederland hebben, in vergelijking met andere Europese landen, veel mogelijkheden om toegang tot e-books mogelijk te maken dankzij het Convenant e-lending, een overeenkomst die toestaat dat één e-book meerdere keren tegelijkertijd kan worden uitgeleend (*one copy, multiple users*). De KB betaalt hiervoor een bedrag per uitgeleend boek. Een dergelijke overeenkomst ontbreekt voor universiteitsbibliotheken.

Aanpassing van de wet

Universiteitsbibliotheken kunnen proberen om eenzelfde soort overeen-

komst met uitgevers en rechthebbenden af te sluiten, maar een oplossing door aanpassing van de wet zou een stabielere optie zijn. (Universiteits)bibliotheken moeten het recht krijgen om digitale reproducties te verwerven en te bewaren, om gedrukte werken te digitaliseren en om e-books rechtstreeks aan meerdere studenten uit te lenen. Er bestaat hiervoor al een leenrecht voor alle bibliotheken, maar dit voldoet niet aan de huidige praktijk voor universiteitsbibliotheken. Zo wordt het leenrecht nog steeds niet expliciet voor e-books geregeld, ondanks de bekende VOB v. Leenrecht-uitspraak van het Europese Hof van Justitie uit 2016. Dat uitgevers dit leensysteem omzeilen door alleen maar toegang tot platforms te verkopen ondermijnt de positie van de bibliotheek.

Lobby nodig

Door de digitale transformatie in het onderwijs is de toegang tot academisch studiemateriaal van vitaal belang. Bestaande initiatieven zoals de eBook Pledge geven aan dat toegang tot deze kennis beter kan. Tegelijkertijd is er een lobby nodig voor beleidsveranderingen, zowel op nationaal als instellingsniveau, om de toegang tot academische kennis in digitale vorm te verbeteren. Kortom, werk je bij een universiteitsbibliotheek of ben je student? Maak je publiekelijk hard voor meer zekerheid op de academische e-bookmarkt en voor betere toegang tot academische kennis.

- > *Waar universiteitsbibliotheek staat kan ook hogeschoolbibliotheek worden gelezen.*
- > *Een eerder artikel over de e-book-problematiek kun je lezen in IP #6-2022 ('E-books en bibliotheken: klem tussen gebruiker en uitgever').*

Maarten Zeinstra is nationaal coördinator van Knowledge Rights 21 (KR21), een Europees programma gefinancierd door Arcadia dat zich inzet voor de bevordering van toegang tot kennis. Een statement van KR21 over e-books en e-lending lees je op de website van KR21. <